

Prep.drd. **VIOREL ROTILĂ**
Catedra de Filosofie
Facultatea de Istorie și Filosofie
Universitatea Dunărea de Jos
Galați

CONSIDERAȚII ASUPRA FUNDAMENTELOR ESTECII LA KANT
CONSIDERATION ON THE FUNDAMENTS OF KANT ESTETHIC

Abstract

Immanuel Kant tries to structure the necessity and universality of the taste judgments. Close by teleology, he approach the aesthetic problems, in "The Criticism of the Judgment Faculty", which it wish to be the summit of his philosophical system; The aesthetic at Kant makes the connection between the nature world and the freedom world. The good taste judgment belongs to the reflexive judgments, judgments which tries to think the individual as being generally a part of the conditions where only the individual is given. The general law of the good taste judgments is dominated by the imperative: it must be so. The objectivity of the taste judgments is based on subjectivity.

The beauty of the object procures a satisfaction of universal nature, with no need as the living of beauty to be determined conceptually. We resent the harmony of a piece of art through our sensibility, but in the same time it is impose to us a necessarily way. But on what is based this imposition?

1. Kant, judgment faculty, taste judgments, the necessity of taste judgment, the universality of taste judgment aesthetic

Immanuel Kant folosește termenul *estetic* în două sensuri: primul sens este cel legat direct de termenul αἰσθησις (care poate fi tradus prin *simțire, sentiment*)¹, iar al doilea sens este legat de înțelesul modern al termenului (apare în *Critica facultății de judecare*) prin care vizează analiza sentimentului de plăcere ce rezultă din jocul liber al imaginației și intelectului sau rațiunii,

legat de reprezentarea unui obiect. Primul înțeles aparține primei părți a filosofiei sale; legat de această perioadă Benedetto Croce amintește chiar că odată cu folosirea termenului de estetică legat de sensibilitate Kant a criticat obiceiul introdus de germani de a da acest nume criticii gustului². Mai mult chiar „În cursurile universitare, el făcea distincție între adevăr estetic și adevăr

¹ Spre exemplu în *Critica rațiunii pure* unde apare titlul *Estetica transcendentă*, desemnând domeniul sensibilității *a priori*.

² Benedetto Croce, *Estetica*, Editura Univers, București, 1969, p. 341.

Analele Universității Dunărea de Jos

logic”³, ceea ce demonstrează faptul că situa estetica printre facultățile de cunoaștere.

Kant scrie în 1764 *Observații asupra sentimentului frumosului și sublimului* influențat de empirismul englez. Frumosul îl consideră un tot armonios bazat pe justele raporturi dintre lucruri, la el ca binele care era considerat o justă proporție între pornirile egoiste și pornirile altruiste. De aici rezultă că binele apreciat de filosoful german ca fiind doar o formă a frumosului. Noua concepție asupra moralității, dominată de imperativul categoric, la care se ajunge în *Critica rațiunii practice* modifică în mod inevitabil și concepția filosofului asupra frumosului. În acest fel frumosul este scos de sub dominația stărilor afective, fiind necesară identificarea unui element intelectual pe baza căruia să poată fi formulate așa numitele judecăți de gust. Ideea pe care Kant și-a făcut-o despre artă este aceeași cu a lui Baumgarten și cu a școlii lui Wolff; „în *Critica puterii de judecată*, examinată fără prejudecăți, se găsește confirmarea ce mai clară a faptului că I. Kant a conceput întotdeauna arta în felul lui Baumgarten, ca un *veșmânt sensibil imaginativ al unui concept intelectual*”⁴.

Estetica la Kant este integrată sistemului său filosofic; estetica apare ca o încercare de încununare a întregului său sistem filosofic. Ansamblul din care estetica face parte, respectiv *Critica facultății de judecare*, **are un rol de legătură** între *Critica rațiunii pure* și *Critica rațiunii practice*. Kant constată că între lumea fenomenală și lumea noumenală, între lumea necesității absolute și lumea libertății absolute există un hiatus. „Natura și libertatea sunt despărțite de o prăpastie căreia nu i se văd malurile”⁵. *Critica*

Seria Filosofie

facultății de judecare încearcă unificarea celor două domenii, încearcă o punte între aceste două lumi, toate trei domeniile constituind un tot: „Căci toate facultățile sau capacitățile sufletului pot fi reduse la cele trei care nu mai pot fi derivate dintr-un temei comun: *facultatea de cunoaștere*, *sentimentul de plăcere și neplăcere* și *facultatea de a dori*”⁶. *Critica facultății de judecare* urmărește în același timp încheierea construcției sistematice și întemeierea esteticii ca disciplină autonomă.

Critica rațiunii pure și Critica rațiunii practice

Elementele *a priori* ale cunoașterii, necesare și universale, sunt formele intuiției, categoriile și principiile. Formele *a priori* ale intuiției sunt spațiul și timpul (care dau formă experienței și structurează sensibilul), ale intelectului sunt categoriile (care se referă la forma experienței și nu la conținutul ei particular), ale rațiunii sunt principiile sau ideile (nu sunt constitutive obiectului și au doar rol regulativ). „Intelectul dă *a priori* legi naturii ca obiect al simțurilor în vederea cunoașterii ei într-o experiență posibilă. Rațiunea dă *a priori* legi libertății și cauzalității ei proprii, ca parte suprasensibilă a subiectului, în vederea unei cunoașteri necondiționat-practice”⁷. Senzațiile nu intră în spirit decât atunci când acesta le dă formă. Conceptele absolute tradiționale, Dumnezeu, sufletul și universul ca un tot unic, aparținând rațiunii, au un rol regulativ, ele conducând intelectul în cercetarea naturii după principiile de totalitate și finalitate. „Legiferarea prin conceptele naturii se realizează prin intelect și este teoretică. Legiferarea prin conceptul libertății se realizează de către rațiune și este doar practică”⁸.

³ Ibidem, p. 336.

⁴ Ibidem, p. 338.

⁵ Immanuel Kant, *Critica facultății de judecare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 70.

⁶ Ibidem, p. 71.

⁷ Ibidem, p. 90.

⁸ Ibidem, p. 69.

Analele Universității Dunărea de Jos

Critica rațiunii pure stabilește regulile cunoașterii și se rezumă la legile fenomenelor, iar *Critica rațiunii practice* pe cele ale acțiunii și postulează imperativul categoric. În domeniul teoretic domină necesitatea mecanică iar în cel practic libertatea morală, cele două fiind situate la antipodi. Domeniul teoretic vizează ordinea fizică a naturii, sensibilă, iar cel practic ordinea morală a lumii omenești, suprasensibilă. Între cele două, influențele sunt posibile numai dinspre practic spre teoretic. Este influența suprasensibilului asupra sensibilului, influență care leagă cele două domenii. Suprasensibilul apare în *Critica rațiunii pure* ca fiind substratul nedeterminat al naturii la limita căruia se oprește facultatea de cunoaștere. În *Critica facultății de judecare* suprasensibilul devine determinabil prin intermediul esteticii care face trecerea de la nedeterminarea naturii la determinarea actului moral. Determinabilitatea suprasensibilului îmbracă forma unui dualism al lucrului în sine și al aparenței, mediat de judecată, sau al unității faptelor cu valorile. Conceptul de legătură îl constituie finalitatea naturii. „Conceptul cauzalității mecanice trebuie adică subsumat aceleia al cauzalității finale. Iar această subsumare nu se poate face decât într-o judecată”⁹. Judecata subsumează noțiunile care servesc ca subiect noțiunilor care servesc ca predicat. Legătura o fac judecățile reflexive în care ne este dat particularul și trebuie să căutăm universalul căruia să-l subordonăm precum și regula de subsumare. „Facultatea noastră de cunoaștere în ansamblul ei are două domenii: cel al conceptelor naturii și cel al conceptului libertății, căci prin ambele tipuri de concepte ea legiferează *a priori*. În mod corespunzător,

⁹ P. P. Negulescu, *Istoria filosofiei contemporane. Criticismul kantian*, vol. III, Editura Moldova, Iași, 1997, p. 106

Seria Filosofie

filosofia se împarte de asemenea în teoretică și practică”¹⁰. Primele două Critici au generat opoziții fundamentale: sensibil-inteligibil, intelect-rațiune, teorie-practică, natură-libertate.

Problema generală care este abordată: cum sunt posibile judecățile sintetice *a priori* asupra frumosului și sublimului și cum e posibil rolul de mijlocitor al facultății de judecare?

Facultatea de judecare

Facultatea de judecare e capacitatea de a gândi particularul ca fiind cuprins în universal. Dacă e dat generalul judecățile sunt determinative, dacă e dat particularul judecățile sunt reflexive. Numai judecățile reflexive fac legătura între lumea libertății și lumea naturii. Judecățile reflexive pot fi însoțite de plăcere: „descoperirea posibilității de a uni două sau mai multe legi empirice eterogene ale naturii sub un principiu care le cuprinde pe amândouă provoacă o plăcere vizibilă, adesea chiar o admirație, care uneori nu dispare nici atunci când ne-am obișnuit cu obiectul ei”¹¹. Conceptele aparțin intelectului, facultatea de judecare vizează doar aplicarea lor. Intelectul indică *a priori* condițiile de posibilitate a tuturor lucrurilor pe care le poate cunoaște. Intelectul este specializat pentru cunoaștere iar rațiunea pentru metafizică. Facultatea de judecare trebuie să-și dea seși un concept care să-i fie regulă. Acest principiu trebuie cercetat în aprecierile estetice și care se referă la frumosul și sublimul naturii sau artei. Facultatea de judecare nu are un domeniu al ei specific.

Întrebarea esențială este cum sunt posibile judecățile reflexive? Prin intermediul finalității, față de care pot exista două variante:

¹⁰ I. Kant, op. cit., p. 68.

¹¹ Ibidem, p. 82.

Analele Universității Dunărea de Jos

o potrivire a lucrurilor din natură cu dispoziția sufletului nostru; lucrurile parcă sunt întocmite așa cum vrem noi

o potrivire a lucrurilor din natură unele cu altele sau a părților între ele, potrivire ce sugerează întocmirea în vederea unui scop.

Potrivirea lucrurilor cu sufletul nostru din cadrul judecăților reflexive dă naștere sentimentului de plăcere, iar cea de-a doua variantă dă naștere credinței în finalitatea naturii. Prima potrivire vizează o finalitate subiectivă, iar cea de-a doua o finalitate obiectivă. „Atunci când este dat conceptul unui obiect, sarcina facultății de judecare care-l utilizează pentru cunoaștere constă în *întruchipare* (*exhibitio*), adică în a alătura conceptului o intuiție corespunzătoare. Această sarcină se împlinește fie cu ajutorul propriei noastre imaginații, ca în artă, când realizăm un concept al unui lucru pe care-l cunoașteam dinainte și care este pentru noi scop, fie prin intermediul naturii, în tehnica acesteia (ca la corpurile organizate), când îi atribuim naturii conceptul nostru de scop pentru a judeca produsele ei”¹². Admite că în cazul facultății de judecare principiul nu are întreaga claritate.

Critica facultății de judecare intervine cu o completare firească și necesară a sistemului kantian, asigurând deplina dezvoltare a ideilor critice.

Judecata reflexivă

Facultatea de judecare subsumează particularul generalului. Când generalul este dat, facultatea de judecare care își subsumează particularul este determinativă; când particularul este dat facultatea de judecare este reflexivă. „Facultatea de judecare în genere este facultatea de a gândi particularul ca fiind cuprins în general. Dacă este dat generalul (regula, principiul, legea),

¹² Ibidem, p. 88.

Seria Filosofie

atunci facultatea de judecare care îi subsumează particularului (și atunci când ea, ca facultate de judecare transcendentă, indică *a priori* condițiile în care, în mod exclusiv, poate fi realizată subsumarea) este *determinativă*. Însă dacă este dat numai particularul, pentru care ea trebuie să găsească generalul, atunci facultatea de judecare este doar *reflexivă*”¹³. Așadar judecata are două moduri prin care își îndeplinește funcția de legătură: poate porni fie de la cele mai generale legi instaurate de rațiune pentru a coborâ către particular, în acest caz fiind o judecată determinativă, fie să parcurgă drumul invers, și atunci este o judecată reflexivă. Facultatea de judecare trebuie să accepte ca principiu *a priori* că tot ce e întâmplător în legile particulare conține totuși o unitate (se subsumează unui general) în legarea diversului lor într-o experiență posibilă. Unitatea aparține astfel subiectului. Facultatea de judecare reflexivă are drept subdiviziuni facultatea de judecare estetică și facultatea de judecare teleologică. Judecata de gust constituie instrumentul facultății de judecare estetice. Judecata reflexivă (judecata în care este dat întâi particularul și se cere apoi fără o regulă dată universalul), îndeplinește rolul de a face legătura dintre libertate și natură. Această judecată este subiectivă și este legată de sentiment. În sentimentul plăcerii estetice ne percepem ca realizând o judecată reflexivă. În judecățile reflexive nefiind în posesia principiilor generale, plecăm de la obiecte singulare căutându-le apoi principiul sub care le putem subsuma. Ridicăm obiectele singulare la rang de principii. Judecata reflexivă se află deci în căutarea unei forme generale. Cu această judecată are legătură gustul pentru care trebuie găsită o lege generală. „Întocmai după cum rațiunea care crede într-o armonie ultimă a naturii lucrurilor și nu o poate demonstra își

¹³ Ibidem, p. 74.

Analele Universității Dunărea de Jos

edifică sisteme speculative, chiar teologice, așa și judecata reflectantă, crezând într-o armonie pe care n-o poate dovedi, raportează ceea ce vede și aude la un binevenit sentiment de adaptare izbutită a părților datului percepției”¹⁴. Legea generală a **judecății de gust** este indicată prin intermediul intenționalității sau finalității subiective, cu ajutorul lui *trebuie* să fie așa. „trebuie să existe un *temei* al *unității* suprasensibilului care stă la baza naturii, cu conținutul practic al conceptului libertății”¹⁵. Esențial este acest *trebuie*. Principiul *a priori* al judecăților reflectante e întotdeauna subiectiv. Când admirăm frumusețea armonia pe care o descoperim este în noi, deși ea pare să aparțină obiectului. Necesitatea judecății de gust e subiectivă, explicabilă prin universală putere de comunicabilitate a sentimentului estetic. Judecata de gust nu este judecată de cunoaștere, fiind un dat nerepetabil, ocazionat de sentimentul subiectului individual. Ea apare prin jocul liber (acordul) dintre intelect și imaginație care dă naștere sentimentului de plăcere, sentiment stimulat în bună măsură de imaginația care construiește în mod liber imaginea obiectului. Plăcere intervine odată cu descoperirea de către intelect a ordinii din natură, în momentul în care descoperim posibilitatea subsumării legilor particulare unor legi empirice mai generale. Sentimentele de plăcere sau neplăcere aparțin facultăților sufletului, alături de facultățile de cunoaștere și de facultatea de a dori. Raportarea la sentimentele de plăcere sau neplăcere este subiectivă, nu desemnează nimic în obiect, ci arată modul în care subiectul este afectat de reprezentare. „Legea subiectului, la care e sensibilă judecata de gust, este legea stării de unicat a obiectului”¹⁶. Gustul este în același

Seria Filosofie

timp individual și universal, subiectiv și obiectiv. Temeiul ultim al gustului este substratul suprasensibil al umanității. În filosofia kantiană apare antinomia dintre fundarea gustului pe concept (deoarece e universal comunicabil) și: judecata de gust nu se întemeiază pe concept ci pe sentimente .

Clasificarea judecăților de gust

Kant cercetează condițiile în care judecata noastră despre obiect va fi estetică. Puterea de judecare este însoțită total de sentimentul satisfacției. Toate judecățile sunt sintetice deoarece reprezentării obiectului i se adaugă sentimentul de satisfacție. Judecata de gust este analizată de filosoful german și din perspectiva calității, cantității, relației și modalității. Din perspectiva **calității** judecata de gust este o satisfacție care decurge din raportarea lucrului la noi. Satisfacția estetică este **dezinteresată**, ea nu angajează realitatea obiectului ci numai reprezentarea lui. Frumosul presupune o judecată dar nu e legat de un imperativ; e liber, e joc. Din perspectiva **cantității** satisfacția estetică este **universală**. Judecata estetică este o judecată singulară cu pretenție de universalitate. Universalitatea este bazată pe posibilitatea judecății de gust de a fi comunicată, posibilitate întemeiată la rândul ei pe faptul că imaginația și intelectul concordă în frumos, se află în armonie, concordanță ce poate fi comunicată oricui aflat în aceeași situație. Din perspectiva **relației** frumosul este o **finalitate fără scop**. Potrivirea dintre forma lucrurilor și jocul armonic al facultăților noastre de cunoaștere care este caracteristică frumosului nu vizează nici un scop. Din perspectiva **modalității** „Numim frumos ceea ce e recunoscut fără concept ca obiect al unei satisfacții *necesare*”¹⁷. Este vorba de o necesitate subiectivă întemeiată pe universală

¹⁴ K. E. Gilbert, H. Kuhn, *Istoria esteticii*, Editura Meridiane, București, 1972, p. 297.

¹⁵ I. Kant, op. cit., p. 70.

¹⁶ Ibidem, p. 456

¹⁷ Ibidem, p. 133

Analele Universității Dunărea de Jos

comunicabilitate a sentimentului estetic. Judecata de gust necesită o analiză mai atentă în ceea ce privește cele patru modalități amintite.

a) După calitate

În cazul judecăților estetice sentimentul de mulțumire rezultă din raportarea reprezentărilor la dispozițiile sau la funcțiile sufletești ale subiectului care percepe, reflectând corespondența lor. Potrivirea conduce la constatarea că respectivele reprezentări sunt frumoase. Nu interesează obiectele pentru ele însele, putând să nu existe, și nu interesează utilitatea obiectelor, actul implicat fiind simpla contemplare. Gustăm doar reprezentările obiectelor și nu dorim să posedăm lucrurile corespunzătoare reprezentărilor. Lucrurile pe care le găsim frumoase ne plac fără intervenția noțiunilor sau conceptelor spre deosebire de lucrurile pe care le considerăm bune, în cazul cărora trebuie să intervină conceptele. Judecățile estetice sunt doar contemplative, conducând la o prețuire dezinteresată a lucrurilor prin sentimentele de plăcere sau neplăcere pe care le stârnesc. Ele izvorăsc din facultatea numită gust. În cazul agreabilului ne preocupă existența lucrurilor, acestea ne plac și dorim să le posedăm. Astfel, dorința de a poseda obiectul care stârnește în noi plăcere îl clasifică pe acesta în categoria obiectelor agreabile. În cazul agreabilului plăcerea este declanșată de raportarea existenței obiectului la structura subiectului, și nu de raportarea reprezentărilor acestuia. Agreabilul nu ține de sfera judecăților deoarece delectarea produsă de el exclude în cel care o trăiește judecarea.

Considerarea frumosului ca fiind o satisfacție dezinteresată elimină din categoria frumosului o serie de obiecte pe care obișnuim să le considerăm astfel. Faptul că sunt considerate frumoase reprezentările (corespondența acestora cu starea subiectului) face ca frumosul să fie o problemă strict

Seria Filosofie

subiectivă, deoarece reprezentările sunt în bună măsură subiective. Rămâne de lămurit în ce măsură reprezentarea are drept corespondent un fenomen, adică în ce măsură poate fi considerată obiectivă și ar putea fi vizată ca bază a universalității judecăților de gust. Cert este că filosoful german vizează universalitatea prin intermediul subiectivității.

b) După cantitate

Întrebarea esențială este dacă judecățile estetice pot avea o valoare generală, și dacă pot ridica pretenția de a fi universale? Deoarece sunt dezinteresate ele *trebuie* să aibă o valoare generală. „În timp ce în știință și morală universalitatea se impune sub forma de legi, în sfera estetică judecata se mulțumește numai *să pretindă* generalitatea”¹⁸. Opiniile diferite asupra acelorași lucruri sunt determinate de interesele diferite ale oamenilor. Dacă dispăre interesul (cazul judecăților estetice) nu mai există nici motivul pentru ca ele să fie diferite. În acest punct Kant încearcă să depășească subiectivitatea prin intermediul obiectivării subiectivității. Subiectul care formulează o judecată de gust îi atribuie o valoare generală, dar un general diferit de universalitatea judecăților logice unde este vizată, prin intermediul conceptelor, cunoașterea obiectelor la care se referă. Generalul în cazul judecăților estetice este întemeiat pe starea subiectivă pe care ne-o produce reprezentarea lucrului, stare a cărei apariții o presupunem în cazul tuturor oamenilor care se raportează la lucrul respectiv. Se naște întrebarea dacă sunt posibile și percepții interesate pentru același lucru în cazul unor subiecți diferiți? Adică ceea ce unii pot percepe în mod dezinteresat (rezultând de aici judecata estetică) alții pot percepe sub imboldul interesului? Dacă

¹⁸ Mircea Florian, *Metafizică și artă*, Casa Școalelor, București, 1945, p. 117

Analele Universității Dunărea de Jos

admitem aceste posibilități, generalitatea judecăților estetice este problematică, fiind dependentă de o anumită intenționalitate. Pentru ca toți subiecții să trăiască o satisfacție dezinteresată în legătură cu un lucru este necesar ca percepția lucrului respectiv să aibă loc în *aceleași condiții*. Ideea condițiilor identice de percepție complica problema generalității judecăților estetice.

Pentru a satisface pretenția de universalitate subiectivă a judecăților estetice Kant se bazează pe comunicabilitatea universală a plăcerii care le însoțește. Dacă într-o primă fază adoar a prezumat universalitatea, acum încearcă să o demonstreze. Soluția îi apare ca fiind dependentă de răspunsul la întrebarea: Ce apare mai întâi în subiect, sentimentul de plăcere sau judecata de gust? Alfel spus, obiectul este frumos pentru că ne place, sau ne place pentru că este frumos?¹⁹ Pentru ca judecățile estetice să poată fi universale valabile ele nu se pot naște din plăcere (în acest caz ar fi vorba de agreabil) ci determină plăcerea. Comunicabilitatea universală se bazează pe acordul liber și spontan realizat între sensibilitate și intelect, pe potrivirea lucrurilor cu dispozițiile generale ale sufletului nostru, de parcă am recunoaște obiectul.

c) După relație

Plăcerea ce însoțește judecățile estetice este determinată de intuiția armoniei dintre puterile noastre sufletești intervenită în pereptarea reprezentării unui lucru. Acestea sunt judecăți de finalitate, scopul fiind acela de a ne conveni nouă. Finalitatea gândită sub această formă conduce la ideea unui „pentru noi” ce ține mai degrabă de domeniul agreabilului. Pentru a ieși parcă din acest impas Kant consideră că în cazul judecăților

¹⁹ Problema era cunoscută și în filosofia antică, în special prin intermediul dialogurilor lui Platon.

Seria Filosofie

estetice este vorba de o finalitate formală, „materia” finalității lipsind deoarece nu sunt determinate de „conceptul” unui scop anumit. „*Frumusețea este forma finalității unui obiect, întrucât o percepem fără reprezentarea unui scop*”²⁰. Plecând de aici filosoful german ajunge la postularea celor două forme de frumusețe: *pură* și *aderentă*. Este pură frumusețea lucrurilor care ne plac dincolo de orice scop și orice concept. Spre exemplu o floare ne place dincolo de orice idee privitoare la scopul pentru care ea ar fi așa cum este. O problemă ar constitui-o aici faptul că frumusețea pură se îndepărtează de acea corespondență dintre reprezentarea obiectului și facultățile noastre sufletești. În cazul frumuseții aderente lucrurile ne plac pentru că sunt așa cum gândim noi că trebuie să fie, lucrurile reflectând în ele trăsăturile speciei căreia aparțin. Este vorba atât de lucrurile făcute de om, cât și de lucrurile naturale. În cazul frumuseții aderente există un scop la care raportăm frumosul, însă acesta nu este al nostru, cea ce face ca plăcerea să rămână dezinteresată. Frumusețea aderentă se îndepărtează un pic de caracterul dezinteresat prin prefigurarea scopului la care ne raportăm, scop ce ține de o teleologie a cunoașterii. Cele două tipuri de frumusețe au rolul de a explica formele diferite pe care le îmbracă judecățile estetice în cazul diferitelor obiecte. Uneori aceeași frumusețea poate fi privită ca aderentă de unii critici și ca liberă de alții, în funcție de luarea sau nu în calcul a unui concept pentru respectivul obiect.

d) După modalitate

De unde derivă necesitatea judecăților estetice? Sigur nu din universalitatea experienței, adică din acordul tuturor judecăților de gust asupra unui obiect determinat. Acesta este efectul și nu cauza. Dacă judecățile estetice nu s-ar baza pe nici

²⁰ I. Kant, op. cit., p. 129

Analele Universității Dunărea de Jos

un principiu atunci ar fi vorba de judecăți ce privesc agreabilul, deoarece numai agreabilul depinde doar de plăcerea simțurilor. Deci judecățile estetice nu pot avea nici un principiu determinat (un concept) dar nici nu pot fi lipsite de un principiu. Însă, dată fiind pretenția de universalitate, ele trebuie să aibă un principiu, nu conceptual ci subiectiv. Acest principiu subiectiv, care hotărăște prin intermediul sentimentului, poate conduce la o necesitate condiționată. Condiția este existența la toți oamenii a unui mod comun de a simți, a unui „simț comun”²¹; „prin urmare, doar presupunerea că există un simț comun (prin care nu înțelegem un simț extern, ci efectul jocului liber al facultăților noastre de cunoaștere) îndreptățește emiterea unei judecăți de gust”²².

Definiția frumosului dedusă după modalitate este: „Numim frumos ceea ce este conceput fără concept ca obiect al unei satisfacții necesare”²³.

Așadar, în încercarea de a dovedi necesitatea și universalitatea judecății de gust filosoful german menționează într-o primă fază caracterul dezinteresat al plăcerii estetice. Dacă ceva este dezinteresat, impersonal, înseamnă că acel ceva nu se aplică nimănui în particular dar se poate aplica oricui în general. Ceea ce-mi place în mod impersonal îmi place ca unui individ aparținând umanității. Pe aceste baze consideră Kant că poate fi întemeiată necesitatea și universalitatea judecății de gust, care constituie cea de-a doua fază a argumentării. Finalitatea fără scop este o a treia proprietate pe care Kant o formulează în

²¹ Doar în sensul că simțul este structurat în mod identic la toți oamenii, și nu în sensul modului comun de a vedea lucrurile, specific unei comunități.

²² I. Kant, op. cit., p. 131

²³ Ibidem, p. 133

Seria Filosofie

analiza judecății de gust. Nu funcționalitatea sau utilul contează în apariția sentimentului de frumos ci, mai degrabă, faptul că lucrurile satisfac necesitățile de armonie ale facultăților noastre într-un fel pe care nu-l putem înțelege. Plecând de la raportul cu utilitatea, filosoful german face distincția dintre frumusețea liberă de orice utilitate, care produce sentimentul liber al formei (întâlnită mai ales în natură), și frumusețea aderentă, în cadrul căreia admirația configurației e însoțită de cunoașterea scopului slujit. „Un om arată a om în primul rând pentru că seamănă cu congenerii lui din punct de vedere biologic; dar în al doilea rând sau într-un sens mai înalt, pentru că arată ca și cum și-ar putea împlini admirabil datoriile sale caracteristice umane – devotamentul față de umanitate, menținerea bunei-credințe, sporirea cantității de bine din lume... Frumusețea aderentă, în cel mai înalt punct al ei, include chiar o semnificație morală”²⁴. Această „semnificație morală” poate fi înțeleasă ca un punct de contact cu lumea libertății.

Finalitatea

Teleologia e un mod de a privi natura ca și cum ar fi fost produsă după scopuri și ar exista o potrivire între natură și cunoașterea noastră. Sesizarea acestei potriviri declanșează sentimentul de plăcere. Analogia dintre frumos și finalitate era destul de întâlnită în epocă. „*Finalitatea formală și sensibilă* este propriu-zis estetică. Ea rezidă în acordul obiectelor, anume, a *formei* obiectelor, cu facultățile noastre de cunoaștere, iar acordul are drept conținut armonia dintre imaginație și intelect. Armonia e *liberă*, e un joc. Estetica lui Kant e *formalistă* și rezemată pe conceptul de *joc*, el însuși expresie a activității spontane, pe care o vădește

²⁴ K. E. Gilbert, H. Kuhn, op. cit., p. 301

Analele Universității Dunărea de Jos

reațiunea în toate domeniile”²⁵. Critica facultății de judecare estetice conține un principiu *a priori*: principiul finalității formale a naturii, potrivit legilor ei particulare, cu facultatea noastră de cunoaștere. Finalitatea constituie principiul *a priori* al facultății de judecare. „Finalitatea naturii este deci un concept *a priori* particular care își are originea exclusiv în facultatea de judecare reflexivă”²⁶.

Faptul că obiectul determină acea armonie a facultăților noastre sufletești caracteristică judecăților estetice ține de finalitate. Dacă e vorba de un obiect natural vorbim de o finalitate a naturii. Principiul finalității naturii și cel al finalității practice sunt principii *a priori*. Ele nu spun ce se întâmplă ci cum trebuie judecat.

Estetica

Estetica relevă acordul nedeterminat dintre imaginație pe de o parte, intelect și rațiune de cealaltă parte. Situarea esteticii între intelect și rațiune conduce la ideea situării frumosului între adevăr și bine. La imaginație și intelect trebuie adăugat gustul care acomodează imaginația la intelect. O judecată estetică nu conține în sine nici o nuanță de cunoaștere. Judecata estetică este sintetică fiindcă adaugă la reprezenatrea unui lucru sentimentul de plăcere. „Judecata estetică e sintetică, fiindcă sentimentul unește o reprezentare cu predicatul nou de estetic. Și e *a priori*, fiindcă judecata estetică, deși nu e o cunoștință, are *pretenții* de a rămâne necesară și universală. Judecata sintetică *a priori* rămâne totuși subiectivă, fiindcă e fondată pe un *sentiment*, stare interioară, dar

²⁵ Mircea Florian, *Studiu introductiv la Critica facultății de judecare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 20

²⁶ Immanuel Kant, op. cit., p. 75

Seria Filosofie

cu *pretenția* universalității și necesității”²⁷. Filosoful german consideră că în plăcerea estetică simțim armonia dintre rațiune și natura lucrurilor. Sfera estetică, sferă mediană, vizează aplicarea principiilor morale la lumea naturii.

Plăcerea estetică este legată de finalitatea care *precede* cunoașterea unui obiect, finalitate ce îmbracă un aspect subiectiv și nu devine parte a cunoașterii. Sentimentul plăcerii este legat de reprezentarea estetică a finalității. „Analizele kantiene ale contradicțiilor specifice puterii de judecată estetică pun astfel în evidență unitatea dintre subiectiv și obiectiv, dintre individual și general în artă”²⁸. Concepția estetică este dependentă de teleologie. Facultatea de judecare estetică judecă obiectele potrivit unor reguli și nu după concepte. Principiul transcendentă „lasă în seama facultății de judecare *estetice* stabilirea prin gust a conformității produsului (forme sale) cu facultățile noastre de cunoaștere (întrucât aceasta nu decide în funcție de concordanța cu conceptele, ci prin sentiment)”²⁹. Rațiunea pură are ca ideal pe Dumnezeu iar judecata estetică își găsește idealul în om. Plăcerea este provocată de corespondență, e armonie.

Kant creează o tensiune în experiența estetică prin introducerea diviziunii în judecăți ale frumosului și judecăți ale sublimului. Frumosul e legat în special de cunoașterea intelectuală iar sublimul de sfera morală.

²⁷ Mircea Florian, *Studiu introductiv la Critica facultății de judecare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 20

²⁸ Al. Boboc, *Neokantianismul și estetica modernă*, în *Estetica filozofică și științele artei*, Editura Științifică, București, 1972, p. 84

²⁹ I. Kant, op. cit., p. 89

Analele Universității Dunărea de Jos

Frumosul

Frumosul e liber, e un joc. Frumosul e o satisfacție universală „E frumos ceea ce place universal fără concept”. Frumosul implică o potrivire între forma unui lucru și jocul armonic al facultăților noastre. Există două moduri estetice ale frumosului: frumosul liber ca finalitate formală și frumosul aderent ca expresie a unui ideal. Frumusețea liberă (naturală) nu presupune un concept despre tot ce trebuie să fie obiectul. Frumusețea aderentă presupune un concept logic despre destinația normală a obiectului. În frumos obiectul este mărginit. Frumosul e o satisfacție dezinteresată care nu angajează realitatea ci numai reprezentarea obiectului. Croce consideră că „Dintre cele patru momente, cum le denumește, adică dintre cele patru determinări pe care le stabilește frumosului, cele două negative sunt îndreptate, una contra senzualiștilor, alta contra intelectualiștilor”³⁰. Este vorba de: frumos este ceea ce place fără interes și frumos este ceea ce place fără nici un concept.

Frumosul vizează exclusiv doar forma (reprezentarea obiectului). Frumosul este ceea ce place dezinteresat, independent de noțiunea obiectului, numai prin simpla formă. Când bucuria se bazează pe formă putem vorbi de frumusețea liberă, iar când se bazează pe concept este vorba de frumusețea aderentă. Obiecte pur estetice sunt frumusețea liberă (care poate fi întâlnită numai în natură) și sublimul (care este apropiat de valorile morale). Frumusețea aderentă este situată între ele, ca factor de legătură. Frumusețea aderentă cunoaște grade în funcție de perfecțiunea formei definită prin raportare la un ideal. Idealul este specia realizată în individ. „Cu cât tipul se realizează mai

³⁰ B. Croce, op. cit., p. 343

Seria Filosofie

credincios într-o existență particulară, cu atât mai frumoasă e aceasta din urmă”³¹.

Frumosul ajunge să fie simbolul binelui moral. Kant apropie judecata de gust de morală considerând că o idee estetică poate sluji drept simbol moral. „Face deosebirea dintre o schemă și un simbol. Schema e o diagramă ce ajută minții să prindă un înțeles care nu poate niciodată fi furnizat literal în percepția sensibilă, dar care poate corespunde punct cu punct unui atare tablou. Simbolul, pe de altă parte, deși un analog, seamănă cu ceea ce el simbolizează numai în planul organizării sale. Un organism simbolizează un guvernământ constituțional; o mașină, un despotism”³². Esteticul cuprinde nu numai frumosul sub forma normală, finită, ci și sublimul sub forma infinită.

Sublimul

Dacă sublimul se referă la mărime ne aflăm în prezența sublimului matematic, adică avem experiența unui obiect pe care nu-l putem măsura: spre exemplu piramidele din Egipt sau biserica Sf. Petru de la Roma³³. „Kant întrebuințează ca ilustrări ale sublimului tocmai pe acelea care fuseseră menționate de Lordul Kames – Sf. Petru din Roma și piramidele -, cu toate că a menționa opere de artă ca exemple de sublimitate contrazicea teza pe care Kant tocmai o postulasese, că numai natura este sublimă”³⁴. Dacă sublimul se referă la forță ne aflăm în prezența

³¹ Mircea Florian, *Studiu introductiv la Critica facultății de judecare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 25

³² K. E. Gilbert, H. Kuhn, op. cit., p. 303

³³ Exemplifică sublimul matematic prin elemente arhitecturale și nu prin cele aparținând naturii

³⁴ K. E. Gilbert, H. Kuhn, op. cit., p. 290

Analele Universității Dunărea de Jos

sublimului dinamic. În ambele situații disproporția e generată de faptul că folosim o măsură umană în raport cu infinitatea naturii. Pentru a fi posibilă experiența estetică a sublimului este necesară absența fricii. Judecata sublimului trece mai întâi prin faza eșecului sensibilității omenеști în prezența mărimii sau forței naturii, experiență care determină apoi un recul de la impresia de măreție naturală către demnitatea morală a omului, demnitate care întrece măreția naturii.

Încadrarea unui obiect în zona frumosului sau a sublimului are loc prin raportarea noastră la capacitatea de a imagina. E sublim obiectul ce depășește facultatea subiectivă de a avea o imagine. În sublim are loc o rapidă trecere de la coborâre și neplăcere, la urcare și plăcere. Sublimul este bazat pe conștiința superiorității rațiunii asupra naturii sensibile. Noi ne ridicăm deasupra sensibilității prin intermediul rațiunii, introducând o armonie între facultăți.

Sublimele sunt obiectele estetice care nu sunt frumoase. Sublimul implică aspectele haotice, distrugătoare și copleșitoare ale naturii. Judecata estetică asupra sublimului se deosebește de aceea asupra frumosului. „Pentru frumosul naturii trebuie să căutăm o cauză în afara noastră, pentru sublim însă, doar în noi și în modul de gândire care introduce sublimul în reprezentarea naturii”³⁵. Temeiul frumosului naturii este în afara noastră, constituindu-l forma obiectelor pe care le considerăm frumoase. „Când forma obiectului (nu ceea ce este material în reprezentarea lui, ca senzație) este judecată în simpla reflexie asupra ei (fără intenția de a obține un concept al obiectului) ca fiind cauză a plăcerii produse de reprezentarea unui astfel de obiect, atunci această plăcere este apreciată totodată ca fiind legată în mod necesar cu reprezentarea; deci ea este atribuită nu numai subiectului care

³⁵ I. Kant, op. cit., p. 140

Seria Filosofie

percepe această formă, ci tuturor celor care judecă”³⁶. Lăsând la o parte problema formei, considerarea temeiului frumosului a fiind în afara noastră readuce în discuție baza necesității și uiversalității judecăților estetice.

Arta

Dacă pentru știință se pot da reguli, pentru artă acestea nu sunt posibile. Arta nu este frumusețe pură ci e frumusețe aderentă fixată în jurul unui concept. Frumusețea artistică nu e un lucru frumos ci o frumoasă reprezentare a lucrului; în acest fel și urâtul poate intra în sfera esteticii dacă este reprezentat frumos. „Clasificarea artelor la Kant are caracteristic fundamentarea ei. Idealul artistic e *omul* împreună cu modurile sale de expresie. Trei sunt modurile de expresie ale omului: *cuvântul* (articulația), *gestul* (gesticulația) și *sunetul* (modulația)”³⁷. Contribuțiile lui Kant în estetică vizează problemele legate de abordarea critică, relația dintre particular și general, subiectivitatea și obiectivitatea artei, armonia artei. Importatant este și rolul pe care îl acordă sentimentului în estetică, rol ce va fi preluat și aprofundat de numeroși esteticieni.

Pentru Kant frumosul conduce la ideea finalității. Lucrurile frumoase ne plac deoarece par făcute pe gustul nostru, par făcute în așa fel încât să ne convină nouă. Legătura dintre modul de a fi al lucrurilor și propriile noastre dorințe, propriile anticipări în ceea ce le privește, sugerează existența finalității. Frumosul implică în acest caz și o anticipare a modului de a fi al acestor lucruri. Poate că nu lucrurile frumoase sunt făcute așa cum ne convine nouă, ci modul nostru de a

³⁶ Ibidem, p. 85

³⁷ Mircea Florian, *Studiu introductiv la Critica facultății de judecare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 26

Analele Universității Dunărea de Jos

simți și de a anticipa lucrurile este determinat dinspre lucruri; poate că noi suntem structurați în vederea receptării lucrurilor. În acest caz universalitatea judecăților de gust nu mai este subiectivă ci obiectivă; noi simțim la fel, dar având la bază modul de a fi al lucrurilor. În acest caz finalitatea implicată ar fi aceea a percepției lucrurilor; oamenii simt în mod identic deoarece e vorba de fenomene identice. Oricum, identitatea modalităților de a simți nu fundamentează îndeajuns universalitatea judecăților estetice. Modurile identice de a simți raportate la obiecte diferite duc la apariția unor judecăți diferite. Kant a prevăzut acest lucru amintind că e vorba despre o necesitate condiționată. Dacă condiția o constituie identitatea obiectului, atunci vom avea la moduri identice de a simți și la obiecte identice aceleași judecăți estetice. În acest caz doar aparent este vorba de o universalitate subiectivă deoarece condiția necesară constituie ea însăși temeiul necesității. În felul acesta putem spune că temeiul necesității este atât subiectiv cât și obiectiv.

Seria Filosofie

Bibliografie

- 1) Immanuel Kant, *Critica facultății de judecare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 70
- 2) Benedetto Croce, *Estetica*, Editura Univers, București, 1969, p. 341
- 3) P. P. Negulescu, *Istoria filosofiei contemporane. Criticismul kantian*, vol. III, Editura Moldova, Iași, 1997, p. 106
- 4) K. E. Gilbert, H. Kuhn, *Istoria esteticii*, Editura Meridiane, București, 1972, p. 297
- 5) Mircea Florian, *Metafizică și artă*, Casa Școalelor, București, 1945, p. 117
- 6) Al. Boboc, *Neokantianismul și estetica modernă*, în *Estetica filozofică și științele artei*, Editura Științifică, București, 1972, p. 84, 1981, p. 75